

Keeleinspeksioonist

Ilmar Tomusk

keeleinspeksiooni peadirektor

Eesti keeleseadus võeti vastu 1989. aasta alguses, seega paar aastat enne Eesti iseseisvuse taastamist. Eesti NSV lõpuaastail valitsenud keeleloolkord erines tänapäevasest tunduvalt. Vene keele surve oli enne laulvat revolutsiooni saavutanud haripunkti. Eesti keel oli paljudest olulistest eluvaldkondadest välja tõrjutud, igapäevaelus kehtis n-ö ühepoolne kakskeelsus: vene keel oli kuulutatud rahvustevahelise suhtlemise keeleks ja kõigi NSVL rahvaste teiseks emakeeleks, samal ajal kui eesti keele õpe vene koolis oli vabatahtlik ja paljud, nt sõjaväelaste lapsed, olid selle õppimisest vabastatud.

1989. aasta 18. jaanuaril vastu võetud keeleseadus kuulutas eesti keele riigikeeleks ning sellest seadusest loodeti kõigi keelemurede kiiret lahendust. Seaduse täitmist pidi kontrollima ENSV ülemnõukogu presiidiumi moodustatud keelekaitsekomisjon. 1990. aasta oktoobris tõdes aga see, et keeleseaduse elluviimiseks on vaja tõhusamaid vahendeid. Komisjon tegi valitsusele ettepaneku moodustada riigiasutus, millel oleks voli korraldada keele-elu ja valvata, et keeleseadust täidetak. Seega on 23. novembril 1990. aastal riigiministri valitsemisalas loodud Eesti Vabariigi Riiklik Keeleamet ilmselt ainus valitsusasutus, mis on moodustatud ENSV ÜN presiidiumi otsusega ja mis tegutseb samu põhiülesandeid täites tänapäevani, kuigi asutuse nimi ja alluvussuhe on mitu korda muutunud.

Algusperioodil olid keeleameti põhiülesanded korraldada keeleseaduse täitmist ja analüüsimist, rakendada seadustes ette nähtud mõjutusvahendeid, töötada välja keelepoliitika, suunata sotsiolingvistikulist uuringuid, korraldada täiskasvanute keeleõpetust ja arendada keeleõppemethodikat. Samuti tuli tegeleda keelekorraldusega.

1993. aastal moodustati keeleameti osakonnad: üldosakond, teadusosakond (nimetati hiljem ümber keelepoliitika osakonnaks) ning keeleinspeksioon. 1993. aastal alustatud valitsemisreformiga viidi keeleamet 1. novembril 1994 riigikantselei alluvusest kultuuri- ja haridusministeeriumi valitsemisalasse. Koos sellega anti keeleametile

ka haridusega seotud ülesanded, nagu täiskasvanute riigikeele õppe koordineerimine; riigikeeleõpetajate ja riiklike eksaminaatorite täiendusõpe ning atesteerimine; keelelävede, riiklike keelestandardite ja keeleoskuskrite kehtestamine; täiskasvanute riigikeeleeksamite läbiviimine ja nende taseme kontroll. 1995. aastast toodi keeleameti koosseisu seni iseseisva asutusena tegutsenud keelekeskus.

Kuna siinkirjutanu asus keeleametit juhtima 1995. aasta oktoobris, siis on raske hinnata, kui tulemuslikud olid keeleameti algusaastad. Kindlasti oldi edukad keeleseaduses sätestatud eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele ülemineku korraldamisel (kirjaplangid, dokumendivormid, ühissõidupiletid jms), linnapildist kakskeelse avaliku teabe eemaldamisel (mis oli seda lihtsam, et toonased igavad standardsildid ЛИНА МЯСО КАЛА РЫБА kadusid poodidelt koos omandisuhete muutumisega nahunii, paljudel kakskeelsetel tänavasiltidel aga tõmbas kellegi – ei teagi täpselt, kelle – pintsil venekeelse nime paksu värvikorra alla), samuti riigi keelepoliitika teoreetiliste aluste väljatöötamisel ning teiste riikide kogemuste omandamisel, eriti aga Eesti keelepoliitiliste seisukohtade tutvustamisel laias maailmas.

Keeleameti tegevus täiskasvanute eesti keele õppe edendamisel (metoodika arendamine, keelelävede ja -standardite kehtestamine) jäi tagasihoidlikuks. Kindlasti on siin oma osa ka sellel, et pea viiekümne aasta jooksul kujunenud olukorda sooviti lahendada vaid paari aastaga – nägi ju ENSV keeleseaduse alusel antud keeleseaduse rakendamise juhend ette, et kõik töötajad, kellelt seadus keeleoskust nõuab, on 1. veebruariks 1993 eesti keele selgeks õppinud. Pole siis ime, et just sellest perioodist on pärit enamik hiljem avastatud keeletunnistuste võltsinguid.

Nigelaks jäid tulemused ka eesti keele uuringute suunamisel ja keelekorralduses. Tagantjärele ei ole selle üle ka imestada, sest kõik need ülesanded sobinuks paremini teadus- või metoodikaasutuse tööplaani. Nimelt muudeti 1996. aasta alguses keeleameti koosseisus olnud keelekeskus haridustöötajate koolituskeskuse riigikeele metoodika osakonnaks, kus hakati tegelema eesti keele testide väljatöötamisega ning keeleõpetajate metoodilise nõustamisega. Esimesed kommunikatiivsed meetodid põhinevad õpikudki ilmusid selle asutuse egiidi all.

Ametist inspeksiooniks

Keeleamet aga muutus 1. jaanuarist 1998 keeleinspeksiooniks. Sellega seoses ahenes keeleinspeksiooni juhtimis- ja korralduslik roll ning tegevuse põhisuunaks sai keeleseaduse – sedakorda siis 1995. aastal vastu võetud seaduse – täitmise järelevalve. Kehtiva põhimääruse¹ järgi on keeleinspeksioonis 22 ametikohta ja peamiseks ülesandeks riiklik järelevalve ning riikliku sunni kohaldamine seaduses ette nähtud alusel ja ulatuses.

Keeleinspeksiooni järelevalvetegevuse võib laias laastus kaheks jagada: esiteks mitte-eestlastest avalike teenistujate ja töötajate (muukeelse kooli õpetajad, riigi- ja kohaliku omavalitsuse ametnikud, meditsiinitöötajad ning teised avalikes huvides tegutsevad töötajad, samuti müügi- ja teenindustöötajad) eesti keele oskuse kontrollimine ja teiseks eesti keele kasutamise nõuete täitmise kontroll. Nii kontrollitakse näiteks ametlike dokumentide, siltide, viitade vastavust kirjakeele normile, seda, kui võrd täidetakse muu avaliku teabe keelekasutuse suhtes kehtivaid nõudeid, kas võõrkeelsed telesaated on tõlkega varustatud, kas toodetel on eestikeelne tarbijateave jne. Keskmiselt kontrollime aastas umbes 2000 töötaja keeleoskust.

Kõige rohkem on muret muukeelsete koolide õpetajatega, kuna just nende keeleoskusest sõltub see, kas vene õppekeele koolid suudavad gümnaasiumiastmes eestikeelsele aineõppele üle minna. Rõõmustab see, et praegu kooli tööle suunduvad noored õpetajad oskavad eesti keelt hästi, staažikate pedagoogide keeleoskus aga on visa paranema. Võrdluseks võib öelda, et näiteks vanglatöötajate, politsei- ja päästeametnike eesti keele oskus on viimaste aastate jooksul tunduvalt kiiremini paranenud. Kindlasti ei ole põhjus nende suuremas õpivõimes, vaid pigem selles, et tööandja toetab keeleõpet, korraldab keelekursusi, jälgib neist osavõttu ja osaleb mitmesugustes keeleprojektides. Vene koolide õpetajate eesti keele oskusesse on aga mõnes kohalikus omavalitsuses sootuks teistsugune suhtumine. Kui näiteks Narva linnavolikogu esimees Mihhail Stalnuhhin on vestluses Frankfurter Allgemeine Zeitungis ajakirjanikuga (lugu ilmus 2011. aasta 6. märtsi numbris, teemaks pedagoogide eesti keele oskus) nimetanud keeleinspeksiooni keeleinkvisitsiooniks, eestikeelsele õppele üleminekut aga sundassimilatsiooniks, siis ei ole õpetajate puhul õpimotivatsioonist mõtet rääkidagi.

¹ Kinnitatud haridusministri 09.02.2007. aasta määrusega nr 15.

Ka Narva, Kohtla-Järve ning Sillamäe linnaametnike eesti keele oskus on inspektsiooni pideva tähelepanu all, sest vaatamata sellele, et nende linnade elanike enamik on venekeelne, peavad ametnikud suutma eesti keeles suhelda ning asju ajada. Neis linnades elavatele eestlastele tuleb ju tagada elementaarsedki keeleõigused.

Keeleinspektsioon saab teha inimesele küll ettekirjutuse sooritada nõutav eksam, kuid keelt õppima panna me teda ometi ei saa. Kuna keeleksam on sooritajale tasuta (maksumaksjale läheb see maksma umbes 32 eurot ühe inimese ühe eksamikorra kohta), üritavad paljud inimesed eksamit sooritada n-ö katse-eksituse meetodil, et ehk läheb õnneks. Paljud on eksamil käinud 10–12 korda, üks inimene koguni üle 40 korra. Tulemused aga näitavad, et keeleõppega vahepeal tegeldud ei ole.

Kui venekeelses kogukonnas peetakse keeleinspektsiooni kurjaks karistusasutuseks, siis eestlased heidavad meile mõnikord ette liigset järeleandlikkust. Selle artikli kirjutamise ajal helistas meile pahane proua, kes nõudis, et keeleinspektsioon keelaks Postimehel ja Eesti Päevalehel kasutada sõnavormi *lõppeb*, sest ainuõige vorm on tema kindla veendumuse kohaselt *lõpeb*. Meie selgitusi, et juba 1981. aastast alates on lubatud mõlemad vormid, ei pidanud ta mikski. Samuti ei olnud ta huvitatud EKI keelenõuandest järele küsima, kinnitades aina, et keeleinspektsioon peab selle asja korda ajama. Läänud suvel aga helistas inspektsiooni ametnikule ärritunud televaataja, kelle sõnul kasutab ühe eratelekanali diktor pidevalt ebaõigeid mitmuse osastava vorme. „Millega te üldse tegelete, kui te sellega ei tegele,“ kurjustas ta puhkusel viibinud ametnikuga ja nõudis, et telediktor kohe töölt kõrvaldataks.

Kirjakeele normi täitmise järelevalvega me küll tegeleme, aga jälgime seda ainult ametlikus keelekasutuses, kus normi eiramist tuleb ette suhteliselt harva, peamiselt ametiasutuste veebilehtedel või mõne tõlkeprogrammi abil koostatud eestikeelses kasutusjuhendis, kaubamärgistuses või menüüs. Tõlkeprogrammi abil tõlgitud tekstid võivad olla küll väga lõbus lugemine, aga oma eesmärgi seesugune moonutatud eesti keel ei täida.

Avalikkuse tähelepanu on pälvinud ka keeleinspektsiooni tegevus nõukogudeaegsete kakskeelsete tänavanimisiltide kõrvaldamisel. Kuigi Eesti on olnud juba 20 aastat iseseisev, tuleb ikka ja jälle välja keeleseaduse ja kohanimeseadusega vastuolus olevaid tänavanimisilte, mille inspektsioon palub kõrvaldada või eestikeelsega asendada. On

olnud juhtumeid, kus vana kakskeelne silt on asendatud uuega, mis on samuti kakskeelne.

Eesti keele kasutamise nõuete kontrollimisel on ilmnunud, et avaliku teabe eestikeelsuse nõue tundub olevat paljude ettevõtjate jaoks tüütu ja tülikas. Eelistatakse võõrkeelset teavet, sest ettevõtja arvates „eesti keel ei müü” ning võõrkeelne silt aitab turiste ligi meelitada. Näiteks „kaunistavad” avalikku ruumi sellised võõrapärased või segakeelsed ärinimed nagu City Cafe Catering OÜ, OÜ StarCafe, Osäühing AlexKafe, Osäühing Buffalo Pub, OÜ LA PUB, osäühing Truckers Pub, Capital Restaurant Services OÜ, City Lounge OÜ, Loungebar OÜ, OÜ Rataskaevu Lounge, Boutique Events OÜ, Hair Boutique OÜ, MTÜ Padja Boutique, Ahoi Express Shop Aktsiaselts, Cheap Shop OÜ, Nail Shop OÜ, SaunaShop OÜ, FAFFA Outlets OÜ, Twisted Outlets OÜ jne. Kui ettevõtte sildil puudub eestikeelne liiginimetus, nagu näiteks *hotell*, *kohvik*, teeb inspeksioon ettekirjutuse see lisada. Ka ärinime kaubamärgina registreerimine ei anna õigust ainult võõrkeelset silti välja panna.

Kui meenutada õhinat, millega omal ajal Eestimaad kakskeelsetest siltidest vabastada püüti, ja kõrvutada seda praegusaja ettevõtjate võõrkeelelembusega, siis ei teagi, kas artiklit lõpetama sobiks paremini 24.03.2011 Eesti Ekspressis tsiteeritud doktor Marika Mikelsaare vanatädi hüüatus *nicht ärgern, nur wundern* või kirjanik Andres Langemetsa osundatud Võrumaa vanamehe ütlemine *Ikk tulõ pääle ja käekse vaova ala*. On igati tore, kui Eestis elavad mitte-eestlased eesti keele ära õpivad ning mõni välismaalane meiega soravas eesti keeles juttu puhuda suudab, kuid eesti keele elujõud ja saatus sõltub ikka ennekõike meist endist ja meie suhtumisest oma keelde.